

FUTBOLUN “ÖTEKİSİ” KADINLAR, FOTOĞRAFIN “ÖTEKİSİ” FOTOROMANI YAZIYOR

Pınar Öztürk*

Canan Koca**

Özet

Bu çalışma, cinsiyetlendirilmiş bir alan olan futboldaki kadınların deneyimlerini açığa çıkarmanın bir yolu olarak fotoroman yöntemini ele almaktadır. Yazıda, tarihsel olarak futbolun periferinde yer alan kadın futbolcuların katılımları ile şekillenen fotoroman geliştirme sürecine odaklanılmaktadır. Fotoroman gömülü anlamları ve duyguları görsel ve metinsel yolla açığa çıkartabilecek performatif olanaklara sahip uygun bir araştırma aracıdır. Kadınların kendi deneyimlerinden yola çıkarak yazdıkları hikayeler araştırma için zengin bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Fotoroman geliştirme sürecini ele alan bu çalışma, yöntemsel sürecin bilginin üretildiği düşünümsel bir süreç olması nedeniyle, aynı zamanda araştırmacının deneyimlerinin anlatısıdır.

Anahtar Terimler

futbol, kadın futbolcu, toplumsal cinsiyet, deneyim, fotoroman.

* Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü. pinarozturk@hacettepe.edu.tr

** Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü. canankoca@hacettepe.edu.tr

Makalenin Geliş Tarihi: 20/09/2015. Makalenin Kabul Tarihi: 30/11/2015

WOMEN, THE “OTHER” OF FOOTBALL, WRITE FOTONOVELA, THE “OTHER” OF PHOTOGRAPHY

Abstract

This study addresses the fotonovela method as a way of exposing the experiences of women in gendered football field. In this paper, the fotonovela development process formed by the participation of women football players who are historically located at the periphery of football is focused on. Fotonovela is a convenient research tool that promises performative possibilities for visually and textually uncovering the embedded meanings and feelings. Narratives written by women based on their experiences are seen as rich sources of gathering information related to the research. This study addressing the fotonovela development process also coincides the narrative of the researcher’s experiences as the methodological process itself is a self-reflexive process through which knowledge is produced.

Key Terms

football, female football player, gender, experience, fotonovela.

Giriş

Futbol fena halde hayata benzer, tersi de geçerlidir: hayat, fena halde futbola benzer¹. Bora (2006), bu benzerliğin nedenlerini oyunun öngörülmezliği, tesadüflere açıklığı, bünyesindeki dramatik gerilim ve başka alanlardaki müsabakalardan daha yoğunlaşmış biçimde taşıdığı trajedi potansiyeline bağlıyor (s. 20-21). Eleştirel ve feminist kuramların lensleri ile baktığımızda ise, kadınların oyuna ilişkin gerilimlerinin ve trajedilerinin çok daha fazla yoğunlaşmış olduğunu görüyoruz. Kadınların futbolun periferinde deneyimlediği bu gerilimlerin ve trajedilerin nedenlerini açığa çıkarmak benim akademik ilgi alanımı oluşturuyor ve bu bölüm kadın futbolcuların, futbol alanındaki deneyimlerini anlamayı ve kadınların oynadığı futbolun yapısını çözümlmeyi amaçlayan (ve hala devam etmekte olan) doktora tez çalışmasının bir parçasını kapsıyor.

¹ Yönetmenliğini Serdar Akar’ın yaptığı *Dar Alanda Kısa Paslaşmalar* filminden esinlenilmiştir.

Kadınların deneyimleri, futbolun sosyolojik analizinde son on beş yıldır görünür ve bilinir olmaya başlasa da kadınların futboldaki tarihi daha eskiye dayanır. Bu nedenle yazı kapsamında ilk bölümde futbolun toplumsal cinsiyetlendirilmiş tarihsel seyrine ve sosyolojik analizlere yer veriyorum. Cinsiyetlendirilmiş bir alan olan futboldaki kadınların tarihi, yazının sonuç bölümünde bir genç kadın futbolcunun kaleminden aktarılan “.... söylenen onca olumsuzluklara rağmen hala ayaktayız ve pes etmeyeceğiz” cümlesinin arka planını oluşturuyor. Yazının ikinci bölümünde ise alanla ilişkisi toplumsal cinsiyetlendirilmiş öğelerle çizilen kadınların duygularının, düşüncelerinin ve kelimelerinin daha fazla “açığa çıkması” kaygısıyla şekillenen yöntem tartışması bulunuyor. Yöntemsel süreç aynı zamanda düşünümsel bilginin üretildiği bir süreç. Bu bağlamda, tartışmaların ara durağı olan *fotoromandan* söz ettiğim ikinci bölüm, bir yönüyle kadın futbolcuların anlatılarını ortaya çıkartmayı amaçlayan bir araştırmacının, araştırma sürecindeki serüveni olarak da okunabilir.

Kadın Futbolunun Tarihsel Seyri

“Gerçek” futbol, erkeklerin futbolu olarak kabul edilir (Harris, 2005; Pfister, 2015). Çünkü futbol 19. yüzyıl başlarında erkeklerin “icadı” olarak başlayan ve o zamandan beri çoğunlukla erkekler arasında oynanan ve erkekler tarafından yönetilen bir oyun. Futbolun yapısal ve söylemsel olarak doğrudan erkekleri işaret etmesi, Messner’in (1992) belirttiği gibi futbolu hegemonik erkekliğin inşasına ve farklı erkekliklerin sergilenmesine olanak sağlayan bir kültürel alan yaparken; kadınları ötekileştirip, uzun bir süre bu sporun dışında kalmalarına temel oluşturuyor. 20. yüzyılın yaklaşık üçte ikilik bir bölümünde farklı coğrafyalarda kadınların oyunu oynamasının resmi olarak yasaklanmış olması ise, spor tarihi sayfalarında kadınların futbolla ilişkisini doğrudan belirleyen faktörler olarak yerini alıyor.

Futbolun çatlaklarından alana giren kadınlar (Pfister, 2015), çeşitli dirençlere ve yasaklamalara rağmen 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başları itibariyle futbola oyuncu

olarak dahil olmaya başladılar. Kadınlar Fransa’da 1902 itibariyle kendi ligini kurarken; İsveç’te 1918, Avusturya’da 1923 yılı itibarıyla örgütlü futbola katılır. Özellikle İngiltere’de savaş döneminde cephane fabrikalarında çalışmaya başlayan işçi sınıfı kadınlarının uzun çalışma saatlerinden ayırdıkları zamanda sportif aktivitelere katılması ile kadınlar arasında futbol popüler bir spor haline gelir (Hargreaves, 1994). 1921 yılında İngiltere’de, birçoğu fabrika işçilerinin kurduğu 150’ye yakın kadın futbol takımı vardır. Ancak ilk yasaklama açılışını İngiltere Futbol Birliği yapar ve 5 Aralık 1921’de “...futbol oyunu kadınlar için uygun değildir ve teşvik edilmemelidir” diyerek kadınların futbol oynamasını yasaklar. Spor sosyologları kadınların oyunun son derece popüler olduğu bir sırada Birliğin aldığı bu kararı geleneksel erkekliğin korkusu (Hargreaves, 1994), futbolun erkeksi imajının korunması ve hak ettiği yere konulmasının girişimi (Williams, 2003) ve futbol otoritelerinin kadın futbolunu erkek oyununa bir tehdit olarak görmesinin kanıtı (Giulianotti, 1999) olarak yorumlamaktadır. Sadece İngiltere’de değil, 1940’lardan itibaren kadın futboluna karşı düşmanca tutumlar farklı ülkelerde de kendisini gösterir. Örneğin, Almanya’da 1955-1970 yılları arasında kadın futbol takımlarının kurulmasını ve maç organizasyonlarını engelleyen bir dizi karar alınarak, gerekçesi kadınların fiziksel yapılarına zarar gelmesine dayandırılır. Benzer şekilde Brezilya Ulusal Spor Konseyi’nin 1941 yılındaki kadınların futbol, boks, dekatlon gibi spor dallarına katılımını yasaklayan kararı 1979’a kadar yürürlükte kalacaktır. Böylece, spor kurumlarının doğrudan yasaklamaları neticesinde, farklı coğrafyalardan kadınlar 1970’lere kadar örgütlü futboldan uzak durmak zorunda kalır.

1970’lerin başlarına denk gelen toplumsal hareketler (1968 özgürlükler hareketi, kadın hakları hareketi, işçi sınıfı eylemlilikleri, ayrımcılık karşıtı kampanyalar) ile sporda yeni fırsatların açığa çıkması, sağlıkla ilişkili fitness hareketinin spor kurumları/medya aracılığıyla yaygınlaşması, spor feminizminin akademik ve politik

kazanımları, kadınların eğitim ve mesleki yaşamlarındaki düzenlemeler ve kadınların müdahaleleri gibi faktörlerle birleştiğinde tüm dünyada kadınların spora daha fazla katılmaya başladığı dönemin kapısı açılmış olur (Coakley, 2007). Bu kapıdan kadın futbolcular da girmeye başlar ve kadın futbol takımlarının, ulusal liglerin ve uluslararası turnuvaların sayılarında artış meydana gelir.² Örneğin, FIFA (Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği) dört yılda bir düzenlenen dünya kupasını kadınlar için 1991 yılında, UEFA (Avrupa Futbol Federasyonları Birliği) ise Kadınlar Şampiyonlar Ligi'ni 2001'de başlatır. Kadın futbolunun bir olimpiyat disiplini olarak yerini alması ise 1996 Atlanta Olimpiyatlarında gerçekleşir (Olimpiyatlarda erkek futbol turnuvaları 1900'de başlar). 2012 Londra Olimpiyatlarında artık 700 bine yakın izleyici, kadın futbol maçlarını izlemek için stadyumlara gelmektedir. Günümüzde Avrupa'da 1.2 milyon kadın futbolcu ile yirmi binden fazla takımın kayıtlı olduğu bilinirken (UEFA, 2015); FIFA (2015) ise tüm statüleri temel alarak, 29 milyon kız çocuğu ve kadının futbol oynadığını ve bu sayının her geçen gün arttığını bildirir. Öte yandan kadınların futbol oynayabilmesinin arkasında sancılı yılların tortularının olduğunu hep akılda tutmak gerekiyor. Çünkü, 1988 yılında İngiltere Futbol Birliği sekreteri Ted Croker'ın *"Futbol, zorlu, fiziksel teması gerektiren mücadelenin bir formu olan oyundur. Bu nedenle de erkeğin oyunu olarak kalmalıdır. Kadınların, erkekleri desteklemeleri, çocukları ile çamaşır, ütü yapmaları ve yemek hazırlayıp sunmaları dışında bu oyunda yerleri yoktur"* (aktaran Dunning, 1999, s. 235-36) ifadelerinde çok net açığa çıkan futboldaki "mizojini", bugün farklı şiddetlerde ve bağlamlarda kendisini hala gösteriyor.

² 1969'da "Bağımsız Avrupa Kadın Futbolu Konfederasyonu" kurulur ve İtalya ilk resmi olmayan Dünya Kupası turnuvasını 1970'de düzenler. Almanya Futbol Federasyonu, kadın futbolunu bünyesinde kabul eder; İngiltere'de Kadınlar Futbol Birliği kurulur ve İngiltere Futbol Birliği, UEFA'nın teşvikiyle 1972 yılında kadın futbolu liglerine ilişkin yasağını kaldırır, 1993 yılında da kendi bünyesine bağlar.

Türkiye’de Kadın Futbolunun Tarihsel Seyri

Türkiye’de kadın futbol tarihi ile ilişkili bilgilere ve belgelere erişim çok kısıtlı. İlgili bilgi ve belgelere internet arşivinden (gazeteler) ve bu alanda üreten az sayıdaki öncü akademisyenlerin (örn., Lale Orta) çalışmalarından ulaşmak mümkün oluyor. Bu durumun kendisi, Türkiye’de kadın futbolunun konumunu göstermesi açısından bir başlangıç noktası niteliğinde.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de kadın futbol takımlarının kurulması ve kent-bölge düzeyinde örgütlü futbolun gelişimi 1970’lere denk gelir. Bununla birlikte 1950’lerde kayıtlarda kadınların oynadığı futbol maçları da vardır. Örneğin, Milliyet gazetesinin 25.05.1954 tarihli sayısında, *“Türkiye’de ilk kadınlararası futbol maçı yapıldı”* isimli haberle, İzmir’de kadınların erkeklerle birlikte katıldığı ilk karma maça rastlıyoruz. Bunun dışında sadece kadınlardan oluşan İzmir ve İstanbul kadın futbol takımlarının, 1954-55 yıllarında düzenlenen İstanbul Spor Festivali kapsamında karşılıklı mücadele etmeleri de o dönemin gazetelerinde kendilerine yer buluyor (Milliyet, 1954, 1955).

Türkiye’de ilk kadın takımı olarak, 1969 yılında kurulan Kınalıada Kız Futbol Takımı, (bir diğer adıyla İstanbul Kız Futbol Takımı) kabul edilir. Başka bir kadın takımının olmamasından kaynaklı erkek takımlarıyla mücadele ederler, ancak bundan pek memnun değildirlere: *“Artık erkeklerle maç yapmaktan bıktık. Lütfen, siz de yardımcı olun ve bu işi teşvik edin. Biz de böylelikle hemcinslerimizle oynamak imkanını buluruz...”* (Milliyet, 1971). Takım kaptanı Zühal’in *“Osman erkeklerde gol kralı, ben kızlarda gol kraliçesiyim. Neden hep erkekler gol kralı oluyor, bize de imkan verseler ben de en az onlar kadar gol atarım”* ifadeleri, kadın futbolcuların “imkan” arayışının ifadeleri olarak okunabilir (Milliyet, 1972). 1973 yılında Dostlukspor adını alan takımın yanı sıra 1980’lere doğru İstanbul, Ankara ve İzmir’de kadın futbol takımları kurulmaya başlar. İstanbul’da 1984 yılında ilk kadınlararası futbol turnuvası düzenlenir; Dostluk Spor birinci olurken final maçını beş bin kişi izler (Milliyet, 1984; Orta, 2011).

1985 yılında, Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) Kadınlar Liginin kurulması için girişimde bulunur; ancak kadın futbol takımlarının yeterli sayıda ve “kalitede bulunmaması” gerekçesiyle kadınlar liginin kurulması ertelenir (Orta, 2011). Sekiz yıl sonra, TFF Yönetim Kurulu tarafından kadınlar ligi kurulmasına karar verilir ve lig 2 Nisan 1994 tarihinde başlar. Türkiye’de ilk defa kadınlar liginin kurulacak olması, gazetelerin spor sayfalarında nadir de olsa kendisine yer bulur. Aşağıda uzun olma pahasına aktardığım haberde (Milliyet, 1994) de görüleceği gibi kadınların futbolla ilişkisi cinsiyetli bir dil ile şekillendirilir:

2 Nisan’da feministler, sportmen beylere bir gol daha atıyor. Futbol “resmi” olarak erkeklerin tekelinden kurtuluyor... Yüksek ökçeler yerini kramponlara bırakacak. Kaleye çekilen şutları tırnakları ojeli eller yakalayacak... Artık soyunma odaları parfüm kokacak. Ancak kimse “bayan” ile “zerafet”i paralel irdeleyen şiirlere kanmasın. Onlar bileziklerini satıp malzeme alıyorlar... Onlar volenin, röveşatanın hakkını veriyorlar. Markajı, presi hatmetmişler. Futbolu “adam gibi” oynuyorlar...

1994 yılında o zamanki adıyla Bayanlar Futbol Liginde, dört ayrı grupta toplam 16 takım mücadele ederken, maçlar 40’ar dakikalık iki devre olarak oynanır. Dinarsu takımı, ligin ilk şampiyonudur ve dört yıl üst üste şampiyon olur. Bu başarılarla rağmen 1997’de, *“Milli takıma 9 futbolcu veren Dinarsu’ya bir antrenman sahası bile bulamayan federasyon, son olarak da Romanya’dan gelecek Barbone takımı ile yapacağımız maç için saha ve hakem tahsisi konusunu cevapsız bırakmıştır... Dinarsu, açıklanan davranışların sahibi kişileri ve bağlı oldukları teşkilatları protesto ederek...”* ligiden çekildiğini açıklar (Milliyet, 1997). Dinarsu’dan önce Altay ve Gürtaş takımları da TFF’nin ilgisizliği nedeniyle *“Bayanlar futbol liginde mücadele etmeyeceklerini”* açıklamıştır (Milliyet, 1997). Medya bu dönemde bir yandan kadınların oynadığı futbolu hedef tahtasına oturturken³ bir yandan da Güven’in (2001) yazısında olduğu gibi kadın futbolcuların yaşadıkları kötü koşulları dile getirmeye çalışır: *“Bayanlar, sosyal, ekonomik ve toplumsal alanlarda erkeklerle eşitlik*

³ Örneğin, “Bitirin Şu Rezilliği” başlığı ile 30.05.2000 tarihli Milliyet gazetesi; “Sabıkalı Bayanlar Liginde skandal bitmek bilmiyor” başlığı ile 21.02.2001 tarihli Milliyet gazetesi.

mücadelesi verirken, en somut cinsiyet ayrımı futbolda yaşanıyor ve erkek meslektaşları milyon dolarlara imza atarken, bayanlar 'açlık sınırında' top koşturuyor..." Kadın futbolcuların emeklerinin karşılığını alamadığı ve kadın futbol kulüplerinin destek görmediği 2000'lerde finansal, idari ve sosyal sorunlar nedeniyle kadınların oynadığı futbol sendelemeye başlar; kulüpler arka arkaya kapatılır ve bu sürecin sonunda 2003-2006 sezonunda Bayanlar Ligi'ne ara verilir (Orta, 2014).

Ligin kapatıldığı bu süreçte U17 ve U18 genç kızlar turnuva organizasyonları düzenlenmeye başlar; yeni kulüpler kurulur ve 2006-2007 sezonunda, 14 takımın katılımıyla TFF Kadınlar 1. Ligi tekrar başlatılır. O tarihten günümüze sayıları artan kulüpler ile lig kesintisiz devam ediyor. Türkiye'de kadınlar futbol ligi müsabakaları, 1., 2. ve 3. Lig kategorilerinde Amatör Lig Statüsünde oynanmakta olup, transfer ve kulüp talimatları bu statü içerisinde yürütülür. Geçtiğimiz 2014-2015 sezonunda Kadınlar 1. Ligi 10 takımdan, Kadınlar 2. Ligi 12 takımdan ve Kadınlar 3. Ligi sekiz ayrı grupta toplam 56 takımdan oluştu ve bu ligler dört bine yakın lisanslı oyuncuyu bünyesinde barındırıyor.⁴

Dünyadaki ve Türkiye'deki kadın futbol tarihi destek görmeyen, önemsenmeyen, futbolun kenarına itilen, bir sonraki sezon lige devam edip edemeyecekleri belirsiz takımların mücadele verdiği ve yapboz tahtasına dönüşen bir futbolun tarihi. Bugün 1. Lig statüsünde mücadele veren kulüplerin oyuncularının aldıkları ücretler, düzenlenen maç organizasyonlarının niteliği, kullandıkları malzemeler, tesisler/sahalar ve tribün/medya desteği erkek futboluyla karşılaştırılmayacak bir düzeyde; çünkü aralarında ekonomik, politik, toplumsal ve tarihsel bağlamda çok büyük bir uçurum var. Yaklaşık yüz yıl önce kadınların bedenlerine uygun olmadığı düşünülen futbol günümüzde kadınlara "yasak" değil; bununla birlikte tarihin biriktirdiği dışlanmışlık bugün, borsada bir değerinin olmaması

⁴Ayrıca okul takımları ve grassroots etkinlikleri kapsamında futbol oynayan kadın sayısı 60 binlerdedir. www.tff.org/Resources/TFF/Documents/0002012/Ligler/Kadinlar/Kadin-Futbolu-Kitapcigi.pdf

ile cisimleşiyor. Ancak, kadınlar nasıl ki hayatın her alanında farklı mücadelelerin içerisindeyse, futbolda da mücadele ederek top oynamaya devam ediyor.

Kadınların Oyununa Sosyolojik Bakış

Spor sosyolojisi alanında futbolun sosyolojik analizini içeren sayısız çalışma bulunur; ancak erkek araştırmacıların hâkimiyetindeki bu alanda futbol “erkeklerin oyunu” olarak değerlendirilirken, kadınların oyunu ihmal edilir. Futbol ve kadın konulu akademik çalışmaların on beş yıllık bir mazisi var. 1970’lerden itibaren kadınların futbola katılımlarının artmasıyla beraber, feminist ve eleştirel paradigmalardan beslenen spor sosyologları kadın futbolunun kendi özgünlüğünün izini sürmeye yönelmiş ve kadınların oyunu akademik araştırmaların konusu haline gelmeye başlamıştır.

Erken dönem çalışmalarda kadınların karşılaştıkları engeller (fırsatlara erişim gibi) ve kadın takımların/liglerin kurulmasının tarihi süreçleri konu edinerek, ülkeler düzeyinde oyunun gelişimine ve ülkelerin spor politikalarına yer verilir (örn., Hong ve Mangan, 2004). Bu kapsamda. Son dönem araştırmalar ise futbolun erkeklik, heteroseksüellik ve güçle kurduğu “doğal” bağlantısı ve hegemonik toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üreten yapısı nedeniyle toplumsal cinsiyet ve cinsellik kavramları etrafında kadın futbolcuların deneyimlerine odaklanır (örn., Caudwell, 2003; Eliasson, 2011).

Kadın futbolcuların bedenlerine ilişkin eleştirel feminist çözümlemeler heteronormativenin ve homofobinin kadınların oyunla ilişkili kırmızı çizgileri olduğunu ortaya koyar (örn., Engh, 2011; Magee vd., 2007). Bunun da temelinde sporun erkeklikle olan güçlü bağı var. Şöyle ki, spordaki atletik-erkeksi-heteroseksüel denkleminin, atletik-kadınsı-heteroseksüel denkleminin dönüşümünün kadın sporcular için problematik olması (Messner, 1996), erkek sporu olarak tariflenen futboldaki kadın bedenlerin sorgulanmasına zemin hazırlıyor. Bu nedenle de kadın futbolcular, sporun,

toplumsal cinsiyetin ve heteroseksüelliğin örtüşen ve çelişkili söylemlerini açık ya da örtük sürekli müzakere etmek zorunda kalıyor.

İlgili alanyazın, aynı zamanda kadınların futbola katılımlarını “normatif toplumsal cinsiyet sınırların ihlal edilmiş hali” olarak tarifler (Cox ve Thompson, 2000). Bunun anlamı, futbola katılımın kadınlar için hakim kimlik yapılandırmalarına meydan okuma ve toplumsal cinsiyet hiyerarşisini aşağıya etme potansiyelini barındırmasıdır (Caudwell, 2011). Bu yönüyle, futboldaki feminist eleştirel çözümler, uzun süre ihmal edilen böylesi cinsiyetlendirilmiş bir alandaki kadınların seslerini açığa çıkararak, sporu erkeğin atletik yapısı ile eşleştiren, kaslı bir beden erkekliliği ve estetik bir bedenin kadınlığı temsil ettiğini vurgulayan hakim söylemlerin futbol ile nasıl yapı bozumuna uğratıldığını ortaya koyar.

Sonuç olarak, kadın futbol tarihi bölümünde ele alındığı gibi, “kadın” ve “futbolcu” kavramsal birlikteliği bir cinsiyeti ve bir spor dalını belirtmesinin ötesinde tarihsel ve sosyolojik bir bağlama oturuyor. Çünkü, futbol oynayan kadının tarihi cinsiyetçiliğe, kadın düşmanlığına, yasaklara ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına karşı mücadelelerle dolu (Caudwell, 2003, 2011). Endüstriyel futbolun tüketimi belirli bir futbol beğenisini ortaya çıkarırken, bu beğeni erkeklerin oyunu üzerinden ve erkekler tarafından tarifleniyor; böylece kadınların oyunu Pfister’in (2015) deyimiyle “olağandışı” (*deviant*) kalıyor. Böylesi bir alanda da kadın futbolcu, futbolun “ötekisi” haline gelebiliyor. Bu çalışma kapsamındaki yöntemsel arayışların merkezinde de, bu “ötekilik” hali bulunuyor.

Alan Araştırması

Kadın futbolcularla birlikte yürüttüğüm etnografik çalışmanın alanını, Umutspor Kadın Futbol Takımı⁵ oluşturuyor. 2015’in Ocak ayı itibariyle alanda yer alıyorum. Futbol sezonu boyunca evdeki/deplasmandaki maçlar, tribünler, antrenmanlar, kulüp evi,

⁵ Makalede katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamıştır.

kulüp tesisleri, antrenman sonrası serbest zaman, gözlem alanlarını oluşturuyor. Aynı zamanda yarı-yapılandırılmış bireysel görüşmeler ve enformel görüşmeler de kadınların futbol alanındaki deneyimlerini derinlemesine anlama fırsatı sağlıyor. Geleneksel araştırmanın hiyerarşik ilişkilerinin direncini ve baskısını karşısına alan feminist yöntem doğrultusunda, araştırma özneleri ile aramdaki özgünlük, karşılıklılık ve öznelerarasılık unsurları ile eşitlikçi bir araştırma sürecini kurmanın sorumluluğunu üstlenerek yola devam ediyorum (Stacey, 1991). Tüm bu süreçte kadınlarla birlikte kendimi değerlendirmeye, değişken ve ilişkiyel konumumun farkındalığını korumaya çalışıyorum (Reinharz, 1992).

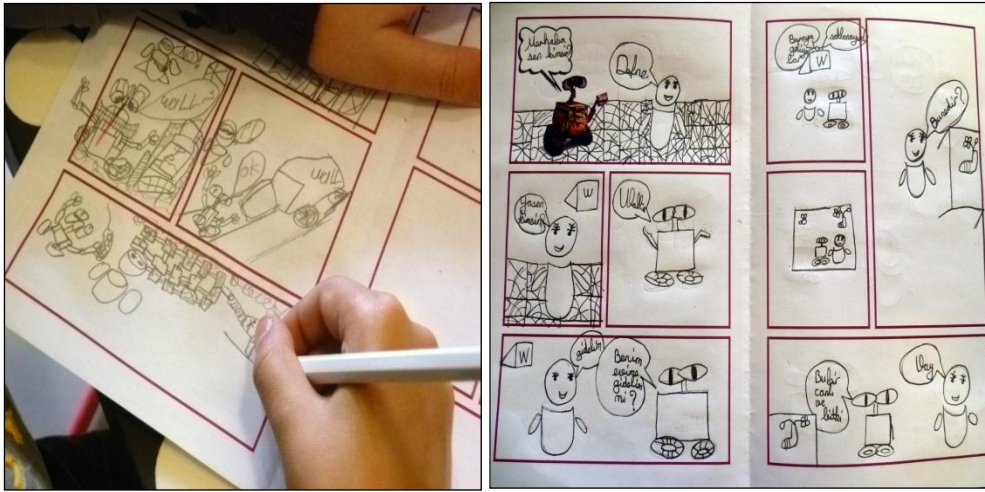
Çalışma yürüttüğüm alan, erkeklerin ve erkekliğin alanı; dolayısıyla alandaki bilginin üretiminde iktidarın tezahürünün farkındalığını sürekli korumak gerekiyor. Gözlem ve görüşmelerde sıklıkla açığa çıkan *“dışarıda bayan gibi, sahada erkek gibi olma”* ya da *“saçların mutlaka uzun olması”* gibi söylemlerin nedenlerinin peşine düşerken post-yapısalcı kuramlar kılavuzumu oluşturmakla birlikte, feminist epistemolojinin bilginin kaynağına ilişkin kışkırtıcı sorgulatma gücü (Ramazanoğlu ve Holland, 2002), araştırmanın dip köşesine yerleşmiş durumda. Virginia Woolf’un (1938, s. 131) *Three Guineas* kitabında *“...bizler, savaşın önlenmesinde sizin sözlerinizi tekrarlayarak ve sizin yöntemlerinizi izleyerek değil, yeni sözler bularak ve yeni yöntemler yaratarak yardımcı olabiliriz”* şeklinde ifade ettiği gibi *“yeni sözler, yeni yollar”* arayışı *“daha derine”* inebilmenin kaygısı olarak varlığını hep koruyor.

Bir Araştırma Aracı Geliştirme Süreci: Fotoroman

Kadın futbolcuların görüşmeler sırasında dile getirmediikleri futbola ilişkin gömülü çoklu sesleri, duyguları ve anlamları nasıl açığa çıkarılabilir? Kadınların tarihsel olarak erkeklerin ve erkekliğin alanı olan futbola dahil olma süreçlerini ve bu alandaki iktidar ilişkilerinin ve söylemlerin kadınların futbolla ilişkisini belirleme gücünü nasıl

anlayabiliriz? Bu ve benzeri sorular, feminist epistemoloji ve metodoloji çerçevesinde, çözülmeyi bekleyen sorular.

Hem etnografik alan çalışmam sürecinde hem de ilgili alanyazında bu sorunun yanıtını ararken, üç yıl önce görev aldığım CerModern Çocuk Atölyesinde, atölye sorumlusu ile birlikte *“Çocukların hayal kurmalarının sınırlarını nasıl genişletebiliriz ve böylece sıkıştırılmış kalıplardan çıkartarak sanatsal üretimde bulunmalarına nasıl katkı sağlayabiliriz?”* sorusuna yanıt aramak için yaptığımız çalışmalara geri dönerken buldum kendimi. 2012 yılında çocuk atölyesi için arayışlarımızı *“Filmden Çizgi Romana”* isimli atölye çalışması ile somutlaştırmıştık: Andrew Stanton’ın yönetmenliğini yaptığı Wall-E (2008) animasyon filminin bir bölümünü çocuklarla birlikte izledikten sonra *“siz bu filmin yönetmeni olsaydınız, filmin geri kalanında neler olurdu?”* sorusuyla hikaye oluşturma atölyesi gerçekleştirmiştik. Ardından, çocuklar önceden hazırladığımız dört yapraklı, çerçeveleri boş bırakılmış *“çizgi romanları”* kendi

hikayeleri doğrultusunda tamamlamışlardı.

Şekil 1. Çocuk atölyesinden iki örnek çalışma.

Çocuk atölyesindeki bu deneyim, kadınların futbola ilişkin düşüncelerini, duygularını, yaklaşımlarını ve birbirleriyle iletişimlerini nasıl daha fazla açığa çıkarabilirim sorusuna aradığım yanıtın temelini oluşturdu. Ama asıl anahtar futbolcularla geçirdiğim zamanlarda -daha çok sosyal medyada paylaşılmak üzere- çekilen fotoğrafların ne kadar önemli olduğunu ve bu pratiğin gündelik hayatta ne kadar geniş bir yer kapladığını fark etmiş olmamdı. Bununla birlikte Yüksel'in (2013) etnografik çalışmada fotoğrafın rolüne dair tespiti, bu çalışma için de geçerliydi: *"...Ayrıca dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte, hem araştırmacıların hem de alandaki insanların, fotoğraf gibi görsel malzeme ile daha çok etkileşim halinde olması, bu tür verilerin kullanımını etnografik araştırmalarda vazgeçilmez kılmaktadır."* (s. 145). Fotoğrafın bu davetkar özelliği, yaşları 15-22 arasında değişen, duygularını sosyal medyada fotoğraflar⁶ aracılığıyla ve kısa cümlelerle açıklamayı tercih eden genç kadınlarla birlikte yürüttüğüm tez çalışması için kritik bir yere oturmuş oldu. Ancak fotoğraflar başlı başına bir "araştırma aracını" değil, Baetens'in (2013) tasviriyle fotoğrafın "ötekisi" haline dönüşen ve Chellet'in (1998)

⁶ Sosyal medya hesabı olmayan biri olmamdan kaynaklı gelen eleştiriler bir maç öncesinde vakit geçirdiğimiz kulüp evinde son buldu: bana da bir hesap açılmıştı artık. Böylece yolda yürürken, gece yemek yerken, antrenman öncesi ve sonrası çektiğimiz her bir fotoğrafın an itibarıyla kaç beğeni alacağını ben de takip eder oldum. Artık sosyal medya üyesiydim. Bu uçsuz bucaksız alana girişle birlikte, futbolcuların geçmişlerini ve günlerini yakından gözlemlemenin de yolu açılmış oldu.

ifadesiyle “grafik sanatının en az önemsenen bir türü” (s. 11) olan *fotoromanın*⁷ temelini oluşturuyor

Fotoroman, çerçevelerin ardışıklığında yer alan fotoğraflar üzerinden konuşma balonları ve açıklama kutucukları aracılığıyla bir hikayenin anlatım biçimidir (Emme, Kirova, Kamau ve Kosanovich, 2006; Valle, Yamada ve Matiella, 2006). Fotoroman, 1950'lere doğru başta İtalya olmak üzere, İspanya, Portekiz ve Latin Amerika gibi bölgelerde yaygın geleneksel bir yazılı basın olarak gelişir. 1960'larda, özellikle filmlerin kısa hikayelerinin fotoğrafik çeşitlemeleri ile kurgulanan fotoromanlar çok popülerdir. Türkiye'de de 1970'ler, fotoromanın özellikle yoksul evlere girdiği, elden ele dolaştığı yıllardır. Nebil Özgentürk'ün tarifi ile “Fotoroman Yeşilçam'ı” kurulmuş, film ve sahne sanatının aktörleri fotoroman kahramanlarına dönüşmüşlerdir. Türkiye'de uzun bir süre gazete eklerinde, dergilerde, cep kitapçık formatında fotoroman en çok okunan yazılı basınlardan biri haline gelir. Bu dönem fotoroman serileri spor dergilerinde de kendine yer bulur. Örneğin 1960'larda yayımlanan FotoSpor dergisi futbol liglerindeki haftanın maçlarını “Maç Aktüelite” ismi ile fotoroman formuyla okuyuculara aktarır: Maçın fotoğrafları, birbirini takip eden çerçeveler ile sıralanırken; yazarlar, futbolcuları “konuşturarak” maçın analizini hikayeleştirir.

Fotoroman tarihsel süreç içerisinde popüler bir “eğlencelik” yayın olmasının yanı sıra, sağlık kurumları⁸ tarafından halk sağlığı politikaları kapsamında bir eğitim aracı olarak da kullanılır. Eğitim aracı olarak tasarlanan fotoromanlar AIDS, Alzheimer, depresyon, kolesterol, egzersiz gibi konulara odaklanır ve daha çok göçmen ve yoksul halkı hedefler (örn., Valle vd., 2006). Böylece eğitim ve bilgiye erişimde eşit fırsatlara

⁷ İspanyolcada *fotonovela* olarak kullanılır. İngilizce alanyazında da *fotonovela* kullanımı yaygın olmakla birlikte *photo-novels* ile eş anlamlı kullanılması da söz konusudur.

⁸ Örneğin: Canadian Centre for Addiction and Mental Health:

www.camh.net/health_promotion/ptonovellas.html;

Centers for disease Control and Prevention: www.cdc.gov/bloodpressure/docs/English_Novella.pdf

sahip olmayan bireylerin, kolay okunabilir, eğlenceli ve kısa cümlelerle aktarılan hikayeler aracılığıyla hastalıklara ilişkin farkındalığının artması amaçlanır. Akademik araştırmalarda ise fotoromanlar artık birer “araştırma aracı”dır. Halk sağlığı alanında yoğunlaşan araştırmalarda fotoromanların eğitim/müdahale aracı olarak önceden hazırlanması, katılımcılara okutulması ve ardından görüşmeler/psikolojik testler/ölçümler aracılığıyla araştırılan konu dahilinde tutum ve bilginin değerlendirilmesi söz konusudur. Örneğin Latin Amerikalı göçmenlerle yürütülen araştırmalarda tüberküloz (Cabrera, Morisky ve Chin, 2002), alzheimer (Valle vd., 2006) veya depresyon (Cabassa vd., 2011; Hernandez ve Organista, 2013) gibi hastalıkların önlenmesi ve tedavisi konulu fotoromanlar sıklıkla tercih edilirken; araştırma sonuçları katılımcıların hastalığa ilişkin bilgilerinin arttığını, fotoromanları başkalarıyla paylaştıklarını ve okumaktan keyif aldıklarını gösterir.

Bahsedilen araştırmaların büyük bir kısmında fotoroman geliştirme süreci profesyonel fotoğrafçılar, sağlık uzmanları ve kurum görevlileri tarafından yönetilir. Pozitivizmin kılavuzluğundaki bu yaklaşımı eleştiren bazı araştırmacılar ise, fotoroman geliştirme sürecini katılımcılar ile birlikte örer.⁹ Katılımcı görsel araştırmalar yöntemi kapsamındaki bu tür çalışmalarda genel olarak bütün sürece (katılımcı fotoğraf, görsel ve metinsel hikaye) katılımcılar dahil edilir (örn., Emme vd., 2006; Kirova ve Emme, 2008). Bu bağlamda Kirova ve Emme'nin (ve ekibinin) Kanada'da göçmen çocuklarla birlikte yürüttüğü farklı konulardaki (spor, okul yemek saati, ilk ders gibi) bir dizi fotoroman çalışması (genel olarak 3-6 fotoğraftan oluşan, tek sayfa), dil problemi yaşayan çocukların deneyimlerini, duygularını ve en çok da korkularını ortaya koyması açısından önemli çalışmalardır. Araştırmacılar ayrıca kurgusu yapılan fakat konuşma balonlarının boş bırakıldığı fotoromanlar aracılığıyla yürüttükleri çalışmada da çocukların fotoğrafları kendi deneyimleri ile yorumlayarak metinleri yazdıklarını

⁹ Bahsettiğimiz bu yönü nedeniyle katılımcı görsel araştırmalar (participant-generated image research) içerisinde bir yöntem olarak ele alınır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Balomenou ve Garrod, 2015.

bildirir (Kirova ve Emme, 2006). Bununla birlikte, ilgili alanyazında az sayıda da olsa kadınların gündelik hayatlarına ve beslenme alışkanlıklarına odaklanan araştırmalar da yer alır ve bu araştırmalar, kadınların deneyimlerini görsel ve metinsel yolla fotoromanlaştırır (Hinojasa vd., 2010).

Bir araştırma yöntemine dönüşen fotoroman, görsel temsillerin sadece söze dökülmesi değil; diyalog, direnme ve görmenin değişen yeni yolları için yeni alanlar açan *hibrid* bir foto-imağ-metin inşa eder; bu da Kirova ve Emme'nin (2006) işaret ettiği yazarın ve okuyucunun kendini-anlamasını değiştirme potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin, kadın futbolcularla yürüttüğüm çalışma için nasıl açığa çıkarılacağı sorusu ise bilginin üretimine ilişkin diğer soruları beraberinde getiriyor. Araştırma kapsamında en yakıcı olanı ise *futbolun 'ötekisi' olan kadınlar, fotoğrafın 'ötekisi' olan fotoroman geliştirme sürecinde birer aktör olarak nasıl yer alacaklar?* sorusu. Bu sorunun yanıtını aramaya devam ediyorum; çünkü Game'in (1998) belirttiği gibi, kadınların araştırmada "özne" olduklarını iddia etmenin, araştırmadaki iktidar ilişkilerine dair problemi çözmek için yeterli olmadığını biliyorum. Bu bağlamda, ilgili alanyazın ve araştırmanın dayandığı paradigmlar aracılığıyla fotoromanın bir araştırma aracı olarak bu süreçte nasıl yer alacağına yönelik iki yol izlemeyi tercih ettim. Birincisi, fotoğrafların bağlamsal akışının önceden hazırlandığı, yazım sürecini ise kadınların gerçekleştirdiği; ikincisi ise belirli bir konu temelinde fotoğrafları, fotoğrafların bağlamsal akışını ve yazım sürecini bütünüyle kadınların gerçekleştirdiği fotoroman çalışması. Elinizdeki yazıda, izlediğim birinci yolun güzergahına ilişkin bilgiler yer alıyor. İkincisi ise 2015-2016 futbol sezonuna hazırlanıyor.

Hayat Fena Halde Futbola Benzer!

Fotoromanın konusunu ve konuyla ilintili bağlamsal akışının belirlenmesi alanda (kulübün ve kadınların izinleri ile) çektiğim iki bini aşkın fotoğrafın incelenmesi ile beraber gerçekleşti. Bununla birlikte araştırmanın merkezi konularından birisinin

futbolun toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapısının olması ve devam eden bireysel görüşmelerde derinleşmeye ihtiyaç duyulan konular etrafında düşünme ve tartışma süreci, fotoroman konusunun şekillenmesinde başlangıç noktasını oluşturdu. Bu aşamada karar verici bendim; aynı zamanda kadınların hem futbolla hem de serbest zaman ile ilgili an'ları (fotoğrafları) beni yönlendiriyordu. Belirli futbolcuların belirli bir konu temelindeki (örn., bedenin temsili, futbolun cinsiyeti) fotoğraflarından yola çıkmak yerine, bütün takım oyuncularının dahil edildiği ve futbolcunun bir maç gününü içeren temsillerine odaklandım. Hem araştırmanın kapsamı hem de alan gözlemleri doğrultusunda ayna karşısı, takım kahvaltısı, antrenman, soyunma odası ve bir maç rutininin aşamalarının ve aktörlerinin (antrenör, taraftar, hakem) temsil edilmesi için fotoğraf arşivi çalışması tamamlandı ve seçilen fotoğrafların bağlamsal akışının nasıl yapılacağı da belirlenmiş oldu.

Fotoromanda “sabah uyanma” gibi durumları temsil etmesi açısından çizimler; ayrıca TV programı temsili gibi az sayıdaki durumda da fotomontaj tekniği kullanıldı.¹⁰ Ardından fotoğrafların bağlamına göre konuşma/düşünme balonlarının konumlarının belirlenmesine geçildi: tribünde maç izleyen bir izleyici maça odaklanmış bir durumda olduğu için düşünme balonu; karakterler arası diyaloglar için ise konuşma balonları yerleştirildi. Kadınların kendilerini daha fazla ifade etmelerine olanak tanıyan açıklama kutucuklarının geniş ölçekli yerleştirilmesi ile birlikte, dört yaprak siyah-beyaz, “romanı” henüz yazılmamış *fotoroman* tamamlanmış oldu. Son olarak, “Dar Alanda Kısa Paslaşmalar” filminden alıntılanan “Hayat fena halde futbola benzer!” cümlesi, kadın futbolcuların gündelik yaşantıları ve futbolun kesişimiyle üretilen fotoğrafların izini sürmemde yardımcı olan ve fotoromanın başlığında cisimleşen bir ifade olarak bu süreçte büyük rol üstlendi.

Hazırlanan fotoroman taslaklarının basılı hale getirilmesinin ardından,

¹⁰ Fotoromanın tüm görsel tasarım işlemlerini grafiker/ressam Aslı Gibidir gerçekleştirdi. Bu süreçte Photoshop ve Illustrator programlarından yararlandı.

İstanbul’da 2015-2016 futbol sezonu son deplasman maçı için kamp yapılan otelde, takım oyuncuları ve yardımcı antrenör ile birlikte bir uygulama gerçekleştirdik. Bunun için öncelikle kadınlara fotoroman çalışmasını anlattım, ardından kendi hikayelerini yazmaya başladılar. Her bir futbolcunun çalışmayı tamamlama süresi farklılık gösterdi: en erken yirminci dakikada, en son ise kırk beşinci dakikada çalışma tamamlandı. Çalışma sonunda fotoğrafları aynı, romanları ayrı 16 fotoroman¹¹ ortaya çıkmış oldu.

Şekil 2. Dört yapraklı bir fotoroman örneği. Yazan: 15 yaşında, forvet oyuncusu.

Deneyimlediğini Kelimelere Dökme

Dinamik, heyecanlı ve sürprizlerle dolu bir alan olan futboldaki (Bora, 2006) kadınlar, kendilerine ve futbola içkin fotoğraflar temelinde, konuşma/düşünme balonları ve açıklama kutucukları aracılığıyla düşüncelerini ve duygularını kısa metinler ile yazdılar. Böylece, “*Bu bir futbol hikayesidir...Kadınlar 1. Liginde top koşturanların hikayesidir*” ile başlayan her bir fotoroman, 16 futbolcunun fotoğrafları kendi deneyiminden yola çıkarak yeniden yorumladığı farklı hikayelere dönüştü.

Çalışma boyunca birbirleriyle (örn., “*Bu hakem ne düşünebilir ki maç öncesi, nefret ediyor bizden!*”), benimle (örn., “*küfür yazabilir miyiz abla, burada ancak küfür edebilir bir*

¹¹ Araştırma etiği açısından, bu yazı kapsamında görsellerde buzlama tekniği kullanıldı.

futbolcu”), yardımcı antrenörle (örn., “*sen bize hep kızılıyorsun ya, sana bak burda da sinirli sinirli yazıcam*”) iletişimlerinde duygular, düşünceler ve fotoğraf aracılığıyla açığa çıkan anlamlar kadınların kendilerini ifade etmelerini ve deneyimlerinin dışavurumunun kolaylaştırıcı olması açısından değerliydi. Ayrıca yazım süreci kadınların kendilerini daha açık ve rahat ifade etmelerine olanak tanıdı. Örneğin çalışmanın ardından yazdığım alan notunun bu bağlamda önemli olduğunu düşünüyorum: “*Hiç konuşmayan, sesi çıkmayan, takımın en sessizi, fotoromanda en çok, en uzun yazanlardan biri oldu. Balonlar, açıklama kutucukları yetmemiş, yan taraflara da yazmış. Düşüne düşünene, inceleyerek yazdığını gözlemledim. Yazmak çoğu zaman iyi gelir ya insana, sanırım Gülay’a da iyi geldi.*”

Çalışma sürecinde, kadınların öz-düşünümsellikleri ile fotoğrafları yorumlama sürecinin kendisinin dönüştürücü bir potansiyeli bulunuyor. Potansiyelin zeminini ise fotoğrafların futbolcuların kendilerine ait olması, diğer bir ifadeyle fotoromanın bir “ayna” rolüne bürünmesi. Bunun emaresi, özellikle belirli an’lar için konuşma balonuna yazılanlarda ortaya çıktı. Şekil 3’te, üç ayrı fotoromadaki “idman öncesi sahadaki biriken karı temizleyen futbolcuların fotoğrafı ve hikayenin akışına göre bir futbolcunun konuşması” bölümünü görüyorsunuz. Bu fotoğrafı alanda çekmişim ve idman sürecinde tüm futbolcular çok eğleniyor gözükmekteydi. Fotoğraftaki futbolcunun “*Bu bizim işimiz mi? Ama yapmazsak başka saha yok*”, “*İşte bu sahayı biz temizlemek zorunda kaldık*” ya da “*Sporcu olan benim ama sahayı bile ben temizliyorum:*”) şeklinde konuşturulması ise eğlencenin arkasındaki farklı “duyguları” ortaya koyuyor. Fotoromanın bu performatif yansıtıcı gücü, bilmenin yeni yollarını da olanaklı kılıyor. Böylece, bir yönüyle kadın futbolcularla yapılan görüşmelerde futbolun cinsiyetler arası eşitsiz yapısına ve futbolun toplumsal cinsiyetlendirilmiş hallerine ilişkin elde edilen verileri (örn., saha kullanımındaki adaletsizlikler, malzeme eksikliği, destek azlığı) zenginleştirirken, araştırmacı yanlılığının önlenmesi için veri çeşitleme yönteminin

(triangulation) de bir ayağını oluşturuyor.

Şekil 3. Sırasıyla yazarlar: 21 yaşında sağ bek; 18 yaşında forvet; 19 yaşında bek oyuncusu.

İlgili alanyazın, dizinsel fotoğraflık yapının belirli bir zamanda/mekanda olmanın “zorlayıcılığı” temelinde, fotoromandaki imajların aynı zamanda hikayenin bir parçası olan yeni sembolik karakterlere dönüştüğünden bahseder (Emme, Kirova, Kamau ve Kosanovich, 2006). Fotoroman formunun bu kapasitesi katılımcının tanımlamalarını kişiselden (“Bu benim!”), sosyal sembollere (“Bu yeni bir çocuk”) geçişini başlatır.¹² Çalışmada ise her bir fotoğraf kendi takım oyuncularını, soyunma odalarını, maçlarını ve bildikleri diğer aktörleri (antrenör, taraftar, hakem) kapsadığı için, yazım sürecinde kadınlar, doğrudan öğrendiklerine ve geçmiş yaşantılarına odaklandılar. Örneğin, bir hakemin yer aldığı fotoğrafta (maçlarında daha önce görevli olan hakemin kararlarını beğenmedikleri için) “haksızlık yapan tanıdık hakem” aşamasında, yani “kişiselde” kaldıklarını söyleyebiliriz. Şöyle ki, bazı kadınlarda hakemin düşünme balonuna “Başlasın da hemen katledeyim maçı”, “Gül gül maça görüşcez” ya da “Yine mi maç yaa! Nasıl yönetiliyor hiç bilmiyorum ki?” gibi hakemin sahip olduğunu düşündükleri olumsuz söylemleri, hakemin düşünme balonuna yazma eğilimi hakimdi. Bahsedilen örnekler beraber fotoromanın bütünündeki metinler, araştırma öznelerinin konumlandırılmış bilgisinin doğrudan açığa çıkmasını sağlayan ve aslında kadınların ne yaşadıklarını, ne hissettiklerini ve nasıl algıladıklarını ortaya koyan metinler olarak okunabilir.

¹² Araştırmacılar bu geçiş, semiyotik kuramdan feminist film kuramına ve eleştirel kurama kadar uzanan eleştirel düşüncenin, 150 yıllık (ve daha fazla) tarihine bağlamaktadır (Emme vd., 2006, s. 179).

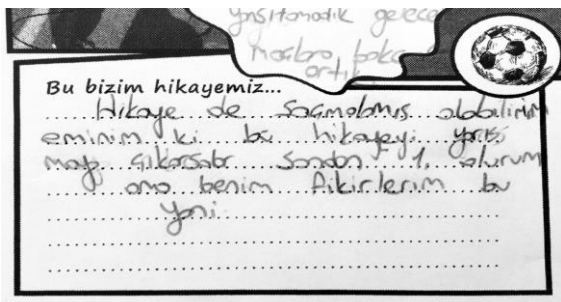
Çalışmada fotoromanın bir maç sürecini kapsamasının bir nedeni de burada önem kazanıyor: bir maç gözleminin sporcuların düşüncelerini ve eğilimlerini anlamak için yeterli olmadığına dair farkındalığım. Soyunma odasındaki bekleyiş sırasında ya da gol pozisyonunda ne düşündüğünü ve/ya ne söylediğini doğrudan kağıda yazabilen futbolcunun her bir ifadesi, yine gözlem ve görüşme verileri ile birlikte değerlendirildiğinde önemli bir “bilgiye” dönüşüyor.

Bu yazı kapsamında aktarmaya çalıştığım “fotoroman yazım” yönteminin en temel eleştiri noktası fotoğrafların ve görsel hikayenin hazırlanma sürecindeki “karar verici” konumumdur. Aynı zamanda alandaki deneyimlerimin yarattığı araştırmacı yanlılığım söz konusu olabilir. Bu da araştırmacı olarak “ben” ile katılımcı olarak “diğeri” arasındaki hiyerarşik ilişkinin devamlılığına ve bu ilişkinin bilgiyi yapılandırdığına işaret eder. Game (1998) araştırmadaki araştıran-araştırılan otorite probleminin, “araştırılan” özneleri yazarlar olarak sürece dahil etmek ile çözülemeyeceğini ve bilgi süreçlerinin bu otorite konumundan bağımsız işlemeyeceğini vurgular. Temel meselenin Foucault’un “gerçekte konuşan kim, konuşan o mu yoksa başka birisi mi, hangi otoriteye dayanarak konuşuyor?” sorusundan hareketle araştırma öznelerinin nasıl birer yazar haline geldiği ve araştırmadaki konuşmanın/yazmanın hangi kurumsal ve tarihsel kısıtlanmalar altında gerçekleştiğinin sorgulanması gereği olduğunu belirtir. Bu çalışma da tarihsel olarak futbolun periferinde yer alan kadınların bilgiyi nasıl ürettikleri sorusunu sormaya devam ederken, kadınların böylesi toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir yapı içerisinde iktidarı ve direnişi nasıl deneyimlediklerinin izini sürmenin bir ara durağını oluşturuyor. Dolayısıyla, eril bir alan olan futboldaki kadınların deneyimlerini bilginin kaynağı olarak ele aldığımız bu çalışma, devamlılığı olan bir çalışmadır. Bundan sonraki çalışmalar için temel bir konu çerçevesinde, katılımcı fotoğraf yöntemi dahilinde, fotoğraf seçimini, fotoğrafların bağlamsal akışının tasarlanmasını, konuşma/düşünme baloncukların konumunun belirlenmesini ve

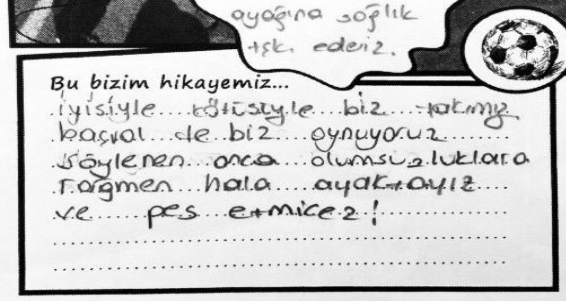
hikayenin yazılmasını bütünüyle kadınların gerçekleştirdiği fotoroman çalışması hazırlıkları sürüyor.

Sonuç Yerine

Bu yazıda TFF Kadınlar 1. Liginde mücadele veren kadınların, cinsiyetlendirilmiş bir alan olan futboldaki deneyimlerini derinlemesine açığa çıkarılabilmenin itkisiyle yöneldiğim epistemolojik ve yöntemsel sorgulamaların sonucunda ulaştığım ve bir ara durak olarak tariflediğim *fotoroman* sürecini tartışmaya çalıştım. Fotoromanın gömülü anlamları, niyetleri ve duyguları görsel ve metinsel yolla açığa çıkarabilme potansiyeli bulunuyor. Ayrıca, kadınların farklılıklarını kendi öznellikleri ile birlikte ortaya koymalarına fırsat veren bir araştırma düzlemi oluşturmaya da yardımcı olduğunu düşünüyorum. Bu yazı kapsamındaki fotoroman yazım sürecini değerlendirdiğimizde ise, Berger'in "... fotoğraf bir yorum dilenir ve o yorumu genellikle kelimeler ona sunar" ifadesinde olduğu gibi (Berger ve Mohr, 2007, s.84), futbolcular fotoğrafları hem tekil hem de dizinsel bağlamına göre kendi deneyimleri ve duyguları temelinde "dile" getirdiler ve kendi kısa hikayelerini yazdılar. Bu hikayeler, 15 yaşındaki kaleci Yelda'nın "Bu bizim hikayemiz..." açıklama kutucuğuna yazdığı "Hikayede saçmalamış olabilirim eminim ki bu hikayeyi yarışmaya çıkarsalar sondan birinci olurum ama benim fikirlerim bu yani" cümlesindeki gibi kendi fikirlerini ortaya koymasından dolayı kritik öneme sahip (bkz., Şekil 4). Azra'nın hikayesini "başrolde biz oynuyoruz söylenen onca olumsuzluklara rağmen hala ayaktayız ve pes etmeyeceğiz" yorumu ile bitirmesi ise, kadınların futboldaki sancılı tarihinin ve günümüzde futbolun kenarında yer alan toplumsal konumlarının karşısındaki bir duruş olarak okunabilir (bkz., Şekil 5). Bunu okumamızı da fotoroman kolaylaştırabilir.

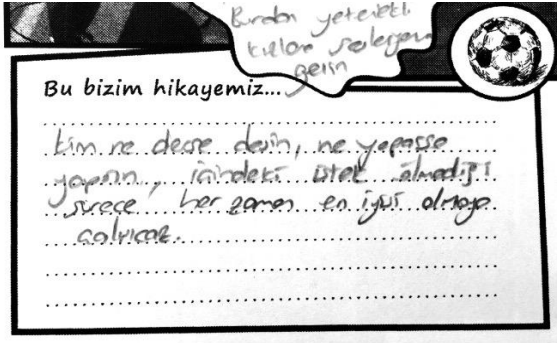

Şekil 4: "Hikayede saçmalamış olabilirim eminim ki bu hikayeyi yarışmaya çıkarsalar sondan 1. olurum ama benim fikirlerim bu yani"
15 yaşında, kaleci.

Şekil 5: “İyisiyle kötüsüyle biz takımız başrol de biz oynuyoruz söylenen onca olumsuzluklara rağmen hala ayakta ve pes etmicez!”

19 yaşında, sol bek oyuncusu.

Şekil 6: “kim ne derse desin, ne yaparsa yapsın, içimdeki istek ölmediği sürece her zaman en iyisi olmaya çalışacağız.”

18 yaşında, orta saha oyuncusu.

Kaynakça

- Baetens, J. (2013). The photo-novel: stereotype as surprise. *History of Photography*, 37(2), 137-152. doi: 10.1080/03087298.2012.703407
- Balomenou, N. ve Garrod, B. (2015). A review of participant- generated image methods in the social sciences. *Journal of Mixed Methods Research*, 1-17. doi: 10.1177/1558689815581561
- Berger, J. ve Mohr, J. (2007). *Anlatmanın başka bir biçimi*. İstanbul: Agora.
- Bora, T. (2006). *Kârhanede romantizm futbol yazıları*. İstanbul: İletişim.
- Cabassa, L.J., Contreras, S., Aragón, R., Molina, G.B., ve Baron, M. (2011). Focus group evaluation of “Secret Feelings”: a depression fotonovela for Latinos with limited english proficiency. *Health Promotion Practice*, 12(6), 840-847.

doi:10.1177/1524839911399430

- Cabrera, D. M., Morisky, D.E. ve Chin, S. (2002). Development of a tuberculosis education booklet for Latino immigrant patients. *Patient Education and Councelling*, 46, 117-124.
- Caudwell, J. (2003). Sporting gender: Women's footballing bodies as sites/sights for the (re) articulation of sex, gender, and desire. *Sociology of Sport Journal*, 20, 371-386.
- Caudwell, J. (2011). Gender, feminism and football studies. *Soccer & Society*, 12(3), 330-344. doi: 10.1080/14660970.2011.568099
- Chellet, M.A. E. (1998). Fotonovela: Diagnosis comatose. *Camerawork: A Journal of Photographic Arts*. 25: 2.
- Coakley, J. (2007). *Sports in society: Issues and controversies*. Boston: McGraw Hill.
- Cox, B. ve Thompson, S. (2000). Multiple bodies–sportswomen, soccer and sexuality. *International Review for the Sociology of Sport*, 35(1), 5-20.
- Dunning, E. (1999). *Sport Matters*. Londra: Routledge.
- Eliasson, I. (2011). Gendered socialization among girls and boys in children's football teams in Sweden. *Soccer & Society*, 12(6), 820-833. doi: 10.1080/14660970.2011.609682
- Emme, M. J., Kirova, A., Kamau, O. ve Kosanovich, S. (2006). Ensemble research: A means for immigrant children to explore peer relationships through fotonovela. *The Alberta Journal of Educational Research*, 52(3), 160-181.
- Engh, M. (2011) Tackling femininity: The heterosexual paradigm and women's soccer in South Africa. *The International Journal of the History of Sport*, 28(1), 137-152.
- FIFA (2015). Women's football. Erişim: http://resources.fifa.com/mm/document/footballdevelopment/women/02/43/90/64/wfguidelineinhaltenweb_neutral.pdf
- Game, A. (1998). *Toplumsalın söküümü*. Ankara: Dost.

- Giulianotti, R. (1999). *Football: A sociology of the global game*. Cambridge: Polity.
- Güven, E. (17 Şubat 2001). Futbolun dışı köleleri. *Milliyet Gazetesi*. Erişim: 05 Şubat 2015
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1997/01/15>
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting females: Critical issues in the history and sociology of women's sports*. Londra: Routledge.
- Harris, J. (2005). The image problem in women's football. *Journal of Sport and Social Issues*, 29, 184-198.
- Hernandez, M. Y. ve Organista, K. C. (2013). Entertainment–education? A Fotonovela? A new strategy to improve depression literacy and help-seeking behaviors in at-risk immigrant Latinas. *American Journal of Community Psychology*, 52, 224–235.
- Hinojosa, M. S., Hinojosa, R., Nelson DA., Delgado A., Witzack B., Gonzalez M., Farias R., Ahmed S. ve Meurer, L. (2010). Salud de la mujer: Using fotonovelas to increase health literacy among Latinas. *Research, Education and Action*, 4(1), 25-30.
- Hong, F. ve Mangan, J. A. (2004). *Soccer, women, sexual liberation*. London: Frank Cass.
- Kirova, A., ve Emme, M. (2006). Using photography as a means of phenomenological seeing: “Doing phenomenology” with immigrant children. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology Special Edition: Methodology*, 6(1), 1-12.
- Kirova, A. ve Emme, M. (2008). Fotonovela as a research tool in image-based participatory research with immigrant children. *International Journal of Qualitative Methods*, 7(2), 35-57.
- Magee, J., Caudwell, J., Liston, K. ve Scraton, S. (eds) (2007). *Women, Football and Europe: Histories, Equity and Experiences*. Oxford: Meyer and Meyer.
- Messner, M. (1992). *Power at play: Sport & the problem of masculinity*. Boston, MA: Beacon.
- Messner, M. A. (1996). Studying up on sex. *Sociology of Sport Journal*, 13, 221-237.

- Orta, L. (2011). *Türkiye’de kadın futbolunun tarihçesi*. Erişim: 17 Haziran 2014, <http://www.futbolekonomi.com/index.php/haberler-makaleler/genel/265-lale-orta/3263-kadn-futbolu-ale-orta.html>
- Orta, L. (2014). Women and football in Turkey. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4-7(1), 85-93.
- Özgentürk, N. (13 Haziran 1999). *Ne furyaydı ama...* Erişim: 21 Temmuz 2015, <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/06/13/y46.html>
- Pfister, G. (2015). Assessing the sociology of sport: On women and football. *International Review for the Sociology of Sport*, 50(4-5) 563–569. doi: 10.1177/1012690214566646
- Ramazanoğlu, C. ve Holland, J. (2002). *Feminist methodology*. Londra: Sage.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. Oxford: Oxford University.
- Stacey, J. (1991). Can there be a feminist ethnography? S. B. Gluck ve D. Patai (Ed.), *Women’s words: The feminist practice of oral history* içinde (s. 111–120). New York: Routledge.
- UEFA (2015). Women’s football in Europe. Erişim: <http://www.uefa.com/women/womens-football-development/>
- Valle, R., Yamada, A. M., ve Matiella, A. C. (2006). Fotonovels: a health literacy tool for educating Latino older adults about dementia. *Clinical Gerontologist*, 30, 71–88.
- Williams, J. (2003). *A game for rough girls? A history of women’s football in Britain*. Londra: Routledge.
- Woolf, V. (1938). *Three guineas*. Erişim: http://www.blackwellpublishing.com/content/BPL/Images/Content_store/Sample_chapter/9780631177241/woolf.pdf
- Yüksel, İ. Ş. (2013). İletişim etnografisinde katılımcı fotoğraf: kendine bakan saha. HakanErgül (Der.), *Sahanın sesleri. İletişim araştırmalarında etnografik yöntem içinde* (s.141-157). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Çevrimiçi Gazete Haberleri

Türkiye’de ilk kadınlararası futbol maçı yapıldı (25 Mayıs 1954). Milliyet, Erişim:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1954/05/25>

İstanbul-İzmir kadınlararası futbol karşılaşmasına hazırlık (23 Haziran 1954). Milliyet,

Erişim: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1954/06/23>

Kadın futbolcular meşin top peşinde (21 Haziran 1955). Milliyet, Erişim:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1955/06/21>

Kınalıadalı kızlar: erkeklerle maç yapmaktan artık bıktık (07 Ağustos 1971). Milliyet,

Erişim: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1971/08/07>

Gol kralı oluyor da neden gol kraliçesi olmuyor? (06 Aralık 1972). Milliyet, Erişim:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1972/12/06>

Dişi kramponların mücadelesinde Dostlukspor, Atılımspor’u yendi: 3-1 (28 Kasım 1984). Milliyet, Erişim: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Dostluk/>

Futbolda yüksek ökçeler” (13 Mart 1994). Milliyet, Erişim:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/bMvCWG8wG6ambyCZ5KiIkQ_x_3D_x3D_

Altay da çekildi (15 Ocak 1997). Milliyet, Erişim:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1997/01/15>

Dinarsu ligden çekildiğini açıkladı (11 Kasım 1997). Milliyet, Erişim:

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Dinarsu/>